

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ
ΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΔΙΓΕΝΗ ΑΚΡΙΤΑ
(ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ GROTTAFERRATA)

Τὰ προβλήματα τῆς ἀποκατάστασης τοῦ κειμένου τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους καὶ τῆς ἐρμηνείας του εἶναι πολλὰ καὶ προβάλλουν μὲ κάθε νέα ἐκδοσὴ τοῦ ἔπους. Ἡ πρόοδος ποὺ σημειώθηκε μὲ τὶς μελέτες τῶν Κυριακίδη, Grégoire καὶ ἄλλων σοφῶν στὴ διαλεύκανση πολλῶν σκοτεινῶν προβλημάτων σχετικῶν κυρίως μὲ τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔπους, μὲ τὰ πρόσωπα, τοὺς τόπους, μὲ τὴν σχέση τῶν παραλλαγῶν μεταξὺ τους κλπ., θάλεγε κανεὶς ὅτι δὲν ἀκολουθήθηκε ἀπὸ μιὰ ἄλλο τόσο ἐντατικὴ καὶ συστηματικὴ μελέτη καὶ ἀποκατάστασι τοῦ κειμένου, παρὰ τὶς μερικὲς ἐργασίες ποὺ ἔχουν γίνει καὶ σ' αὐτὸ τὸν τομέα¹. Πολλὰ προβλήματα κειμένου περιμένουν ἀκόμα τὴ λύση τους, ὅπως ἡ σχέση τῶν κωδίκων ποὺ ἔχουμε πρὸς τὰ πρότυπά τους, γραπτὰ ἢ προφορικὰ, γιὰ νὰ γίνῃ δυνατὸ νὰ ἐξηγηθοῦν συγγένειες, διαφορὲς, λάθη στὴν παράδοσι.

² Ἀφορμὴ στὶς παρατηρήσεις ποὺ ἀκολουθοῦν ἔδωσε ἡ ἐκδοσὴ τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους ἀπὸ τὸν John Mavrogordato³ σύμφωνα μὲ τὸ χειρόγραφο τῆς Grottaferrata καὶ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Legrand. Δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ κρίνω κατὰ πόσο ἡ ἀξιόλογη εἰσαγωγὴ του, ποὺ κατατοπίζει τὸν ἀναγνώστη γιὰ τὴ σημερινὴ θέση τῆς ἐρευνας, εἶναι πλήρης ἢ σωστὴ, ὅπως φαίνεται σὲ μένα, μὲρῶ ὅμως νὰ διαπιστώσω ὅτι ἡ στάσι τοῦ ἀπέναντι στοῦ κειμένου εἶναι ὀλίγελα συντηρητικὴ. Ξανατυπώνει τὸ κείμενο τοῦ Legrand καὶ ἀποφεύγει νὰ εἰσαγάγῃ ὀφθαλμοφανεῖς διορθώσεις, ἀκόμα κι' ὅταν πιστεύῃ πὼς χρειάζονται, ὅπως δηλώνει στὶς ὑποσημειώσεις του. Ἀπεναντίας, ἀκολουθώντας τὸν Legrand, υἱοθετεῖ ὀρισμένες διορθώσεις ἐκείνου, οἱ ὁποῖες δὲν χρειάζονται. Καὶ μολοντί ἡ ἐρμη-

¹ Πρὸς St. Kyriakides, Berichte zum XI. Byzantinisten - Kongress (München 1958), II², Forschungsbericht zum Akritis - Epos, σ. 11: «freilich haben wir Versionen von uns, die den Archetypus kaum erkennen, noch weniger ihn erstellen lassen; auf alle Fälle könnte ihre systematische Vergleichung unsere Kenntnis von ihm sicher fördern».

² Digenis Akrites, edited with an introduction, translation and commentary by John Mavrogordato, Oxford, Clarendon Press, 1956. Βλ. βιβλιοκρισία Στ. Κυριακίδη, Ἑλληνικά 14 (1955) 542-559.

νευτική καὶ ὑπομνηματιστική ἐργασία του εἶναι ἐξαίρετη, ὥστόσο ἡ βεβαιότητά του ὅτι τὸ κείμενο τῆς Grottaferrata εἶναι τὸ ἀρχαιότερο τὸν κάμνει νὰ παραβλέπη σὲ πολλὰ κρίσιμα χωρία τὰ κείμενα τῶν ἄλλων χειρογράφων καθὼς καὶ τὸ κέρδος ποὺ βγαίνει ἀπὸ κάθε τέτοια σύγκριση, εἴτε τὰ χειρόγραφα αὐτὰ εἶναι νεώτερα εἴτε ὄχι, μιὰ ποὺ ὑπάρχει χρονικὴ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὴν κάθε διασκευή καὶ τὴν καταγραφή της. Ἔτσι καὶ ἡ ἔκδοση τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους ἀπὸ τὸν Καλονάρο¹ λήφθηκε πολὺ λίγο ὑπόψη, μολονότι ὁ τελευταῖος φαίνεται πὼς εἶχε κάποια γλωσσικὴ αἰσθησιμότητα ἀσφαλέστερη καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα ἔδωσε καλὰ λύσεις, παρὰ τὸν ὄχι εἰδικὸ φιλολογικὸ του ἐξοπλισμό. Δὲν θέλω μὲ τὰ προηγούμενα νὰ ὑποτιμῶ τὴ γλωσσικὴ αἰσθησιμότητα τοῦ κ. Μαντογοτάτο, ὁ ὅποιος δίνει συνήθως πολὺ καλὴ ἐρμηνεῖα καὶ ἀπόδοση στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα, θέλω μόνο νὰ πῶ πὼς τὸ ἑλληνικὸ κείμενο ζημιώνεται ἀπὸ τὴ συντηρητικότητά του, καὶ ἡ ἔκδοση αὐτῆ, ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ κειμένου, δύσκολα μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ μιὰ νέα ἔκδοση. Γι' αὐτὸ οἱ παρατηρήσεις ποὺ ἀκολουθοῦν ἀφοροῦν κυρίως προβλήματα κειμένου καὶ σὲ μικρότερο βαθμὸ ἐρμηνευτικά. Ἀρχίζουμε ἀπὸ τὰ τελευταῖα.

I. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ

1, 332 ὃ θαῦμα ὄπερ βλέπομεν, δύναμις τῶν Ρωμαίων.

Ὁ ἐκδότης μεταφράζει σύμφωνα μὲ τὴν παραλλαγή τῆς Ἄνδρου (στ. 564 τῶν ἐρώτων): ο wonder that we see, and passions' power. Δὲν συζητοῦμε ποιά εἶναι ἡ σωστότερη γραφή· ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι τὸ τί σκεφτόταν μὲ τὴ λ. Ρωμαίων ὁ διασκευαστής ἢ ὁ ποιητής. Τὰ συμφραζόμενα εὐνοοῦν τὴν ἀποψη νὰ θεωρήσουμε τὴ λέξη γένους θηλυκοῦ: τῶν ρωμαίων γυναικῶν=τῶν ἑλληνίδων. Ὁ ἀμηράς, ποὺ ἔδειξε τόση σκληρότητα, ὄχι μονάχα δὲν πειράζει τὴν κόρη ποὺ αἰχμαλώτισε, ἀλλὰ καὶ τὴν ζητᾶ σὲ γάμο καὶ θὰ γίνῃ καὶ χριστιανός. Αὐτὰ ὅλα, καθὼς καὶ ὅσα ἀκολουθοῦν, δείχνουν τὴν ἐπιρροή ποὺ ἄσκησε αὐτῆ ἡ νέα ἑλληνίδα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀλλόθρησκου ἀμηρᾶ καὶ ἐπιτρέπουν στὸν ποιητὴ νὰ προχωρήσῃ σὲ μιὰ ποιητικὴ γενίκευση ποὺ κολακεύει τὶς ἑλληνίδες ὄλες, γιατί ὕστερα ἀπὸ τὸ δύναμις τῶν Ρωμαίων συνεχίζει ἐπεξηγώντας: αἰχμάλωτα ἀναλύουσι (βλ. παρακάτω), φουσοῦα καταλύουσι, πίστιν ἀρνεῖσθαι πείθουσι, θάνατον μὴ φοβεῖσθαι. Καὶ ἀκουσιὸν ἐγένετο... | ὅτι κόρη πανεύγενος... | φουσοῦα ἐκατέλυσε...

¹ Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας. Τὰ ἔμμετρα κείμενα Ἀθηνῶν (πρώην Ἄνδρου...), Κρυπτοφέρρης καὶ Ἐσκοριᾶλ. Νέα πλήρης ἔκδοσις μετ' εἰσαγωγῆς, ὑποσημειώσεων καὶ κριτικοῦ ὑπομνήματος ὑπὸ Πέτρου Π. Καλονάρου. Τόμ. 1-2. Ἀρχαῖος Ἐκδοτικὸς Οἶκος Δημ. Δημητράκου Α.Ε. (Ἀθῆναι 1941).

(333-37). Ἡ συνόψιση αὐτὴ δείχνει παράλληλα ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ τὴ δύναμη τῶν ἐρώτων (ἢ ὁποῖα ἐξυπακούεται) καὶ ὅτι ἡ γραφὴ τῶν Ρωμαίων εἶναι σωστή.

2, 268 οἱ στεναγμοὶ ἀνέπεμπον ἤχον παρηλλαγμένον (τὸ χφ στεναγμὸν, ἐσφαλμένα) (their sighs sent up an alternating sound. Ὁ Καλονάρος 1,55 σημ. στὸν στ. 892 τῆς Ἔνδρ.: τρυφερούς, ἐξαισίους, ἡδονικούς!). Παρηλλαγμένος σημαίνει ἐδῶ ἀγνώριστος, παράξενος (στὰ Ροδιακὰ ἰδιώματα σώζεται σήμερα ἢ λ. παράλλαμα < παράλλαγμα, μὲ κατηγορηματικὴ σημασία σὲ ἀποκρυσταλλωμένες φράσεις: π.χ. μωρὴ, παράλλαμα, = ἄσχημη, ἀγνώριστη, ξωτικὸ). Στὴν ὑποσημείωση γιὰ τὸν ἴδιο στίχο ὁ ἐκδότης φαίνεται πὼς μάντεψε τὸ σωστὸ (this may mean an extravagantly unusual or wonderful sound) καὶ παραπέμπει στὸν στ. 2638 (=6, 177) στολάς τε ἀνεφέροντο ἄμφω παρηλλαγμένας, ποὺ τὸν μεταφράζει: all were dressed up in exquisite array. Κι' ἐδῶ ἔμως, μιὰ ποὺ ἀπὸ τὰ παρακάτω φαίνεται πὼς οἱ τρεῖς εἶναι ὁ Φιλοπαππούς, ὁ Ἰωαννάκης κι' ὁ Κίνναμος, δὲν ἀποκλείεται τὸ παρηλλαγμένας νὰ σημαίνει παράξενες, ἀσυνήθιστες.

2, 286 καὶ τοῦτο πάντες οἶδασιν οἱ τὸ φιλεῖν μαθόντες (and all must know who have learned to love). Ἴσως καλύτερα: αὐτοὶ ποὺ δοκίμασαν (καὶ κατάλαβαν) τί εἶναι ἀγάπη.

3, 324 καταμανθάνοντες αὐτούς, ἀκριβῶς ἐρωτῶντες (closely questioning, learning all about them). Ὑποθέτω ὅτι ἐδῶ τὸ ἀκριβῶς ἔχει πιά τὴ σημασία τοῦ νεοελληνικοῦ ἐπιθ. ἀκριβὸς (=dear), ἐπομένως: γνωρίζοντας τοὺς συγγενεῖς ἕναν-ἕναν (ὅχι closely questioning) καὶ ρωτῶντας μὲ ἀγάπη, ὅ,τι τοὺς ἀφοροῦσε (τί γίνεσθε, πὼς εἴσθε;).

3, 332 ὡσαύτως καὶ τοὺς συγγενεῖς τοὺς σὺν αὐτῷ ἐλθόντας (likewise his kinsmen who had come with her). Ἡ διαφορὰ τοῦ γένους στὴ μετάφραση ὀφείλεται σὲ πρόταση τοῦ ἐκδότη (σὲ ὑποσημείωση) νὰ διαβάσουμε: σὺν αὐτῇ. Ἡ διόρθωση δὲν εἶναι ἀναγκαία, γιατί ὁ ἀμηρὰς βάφτισε τὴ μητέρα του καὶ βάφτισε ἀκόμα κι' αὐτοὺς ποὺ εἶχαν ἔλθει μαζί του. Ἐξυπακούεται ὅτι ἀφοῦ βαφτίστηκε ἡ μητέρα του, βαφτίστηκε καὶ ἡ ἀκολουθία της. Πρέπει λοιπὸν νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ ἀμηρὰς ἔκαμε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴν ἀκολουθία του.

4, 382-4 τὴν κόρην στρέφων κατὰ νοῦν, τὸ κάλλος εἰκονίζων,
καὶ ποτὲ μὲν οὐκ ἔχρηζε ταύτην ἀπογινώσκων·

ἄλλοτε (χφ ἄλλωστε) δ' ἐφανιάζετο ἔχων χρηστὰς ἐλπίδας.

(turning the girl in mind, imagining her beauty; sometimes despairing wanted her no more and sometimes fancied that his

hopes were good). Νὰ ἐρμηνεύσουμε: «...καὶ ἄλλοτε δὲν μποροῦσε νὰ ἀνακαλέσῃ τὴ μορφὴ τῆς στῆ μνήμη του, ἄλλοτε δὲμως τὴν ἀνακαλοῦσε μὲ τὴ φαντασία του κι' εἶχε καλὲς ἐλπίδες».

4, 401 - 02 *δοῖς φιλήσειεν ἐγγύς, τοῦ ὕπνου οὐχ ὑστερεῖται,
ὁ δὲ φιλῶν ἀπόμακρον μὴ ἀμελή τὰς νύκτας.*

(who loves near by, shall not be short of sleep, who loves afar, let him not waste his nights). Πολὺ σωστὰ ἤξεη ὁ Καλονάρος (τόμ. 2, σ. 50, σημ. 1) ἔχει ἐρμηνεύσει τοὺς στίχους παραθέτοντας καὶ νεοελληνικά δίστιχα (καλὰ ἄκαμα κι' ἀγάπησα δίπλα στὴ γειτονιά μου | κι' ἔχω τὸν ὕπνο διάφορο καὶ τὸ φιλὶ κοντά μου.— Στὴ γειτονιά μου σ' ἔχω ἴγὼ στὴν πόρτα μ' ἀπὸ πάνω, | μήτε παπούτσια καταλῶ, μήτε τὸν ὕπνο χάνω), ἢ ἀποφῆ του δὲμως δι: στὰ ἀντίστοιχα χωρία τῶν διασκευῶν Ἄνδρου (1842 - 48) καὶ Escorial (836 - 43) «παρτηρεῖται πλήρης σύγχυσις», δὲν νομίζω δι: εἶναι σωστὴ Ἡ παραλλαγή Escorial στ. 839 - 41 (*εἴ τις φιλήσειεν μακρὰν, γοργὸν οὐκ ὑπαγαίνει, | τὰς νύκτας οὐ περιπατεῖ, τὸν ὕπνον οὐ στερεῖται, | οὐ θέλει τὸν παράδεισον μὲ τὰ μυρίσματά του*) προσφέρει ἕνα εἶδος ἀσύνδετου ἀντιθετικῆς ὑποθετικῆς λόγου μὲ 4 ὑποθέσεις (εἴ τις φιλήσειε μὲν, οὐκ ὑπαγαίνοι δέ... καὶ οὐ περιπατοῖ καὶ οὐ στεροῖτο), μὲ μιὰ ἀπόδοσι: οὔτιος οὐ θέλει κλπ. Καὶ προσθέτει ἐπεξηγηματικὰ (842 - 3): *ἐγὼ μακρὰ ἐφίλησα, ἀλλὰ γοργὸν πηγαίνω, | κι' ἐγὼ διὰ τὴν πανέμνοσιν οὐδὲν ὕπνον κοιμοῦμαι.* Ἄλλὰ καὶ ἡ παραλλαγή τῆς Ἄνδρου ἀποκτᾶ τὸ ἴδιο νόημα μὲ διόρθωσι τοῦ δὲ (περιπατεῖ) σὲ δέν: (στ. 1844 - 46) *εἴ τις ἐφίλησε μακρὰ, γοργὸν οὐκ ὑπαγαίνει, | τὰς νύκτας δὲ<ν> περιπατεῖ, ὕπνον οὐδὲν στερεῖται, | δὲν θέλει τὸν παράδεισον κλπ.* Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ νοήματος ὑπάρχει μόνο στὴν ἀμεση συνέχεια, ὅπου ὁ Διγενῆς λέει: *ἐγὼ μακρὰ ἐφίλησα, γοργὸν δὲ οὐκ ὑπαγαίνω, | ἐγὼ διὰ τὴν ποθητὴν ὕπνον ποσῶς δὲν βλέπω, καὶ ὅπου ὁ διασκευαστῆς φαίνεται πὼς θέλει νὰ υπογραμμίσῃ τὴν ἥρωικὴ καὶ μακάρια ἀδιαφορία τοῦ Διγενῆ γιὰ τὸν ὕπνο, γιὰ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ διατρέξῃ κινδύνους, ἂν καθυστεροῦσε πολὺ κλπ., μὲ πὺ ἀγάπησε μακριὰ (πρβ. αὐτ. 1850 καὶ τὴν αὐγὴν κατέλαβεν τῆς κόρης τὸ κουβούκλιον).*

4, 458 *τὸ γὰρ ἐνάντιον σκοπῶν τῶν μελλόντων συμβαίνειν.*

(for looking at the front of things to come): ὁ ἐπόμενος στίχος (προκρίνεις γὰρ τὰ βέλτιστα σαφῶς λογιζομένη) δείχνει δι: τὸ ἐνάντιον δὲν σημαίνει τὸ κατὰ πρόσωπο, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο. Λαμβάνοντας δηλ. ὑπόψῃ σου καὶ τὴν ἐνδεχόμενὴ ἀναποδιὰ τῆς τύχης σὲ δι: τι ἀφορᾶ τὸ μέλλον, ξέρεις νὰ ξεχωρίζῃς κλπ.¹.

¹ Πρβ. Θουκ. 1,83, οἵπερ δὲ καὶ τῶν ἀποβαινόντων τὸ πλεόν ἐπ' ἀμφοτέρω

4, 606 *τίς ἀφ' ἡμῶν τὴν ἀδελφὴν ἀπέσπασεν ἀθρόως* ;
 (who snatched our sister clean away from us?). Τὸ ἀθρόως δὲν μεταφράσθηκε, γιατί ἡ γνωστὴ σημασίᾳ τοῦ ἐπιρρήματος (ἀπὸ τὸ ἐπίθ. ἀθρόως, ἀθροίζω) δὲν ἔχει καμιὰ θέση ἐδῶ. Ἡ σημασία τοῦ ἐπιρρ. θὰ γίνῃ νοητὴ ἀπὸ τὸ ρῆμα *θροοῦμαι*=ταράσσομαι, φοβοῦμαι, γνωστὸ καὶ στὴν παραλλαγὴ τῆς Grott. (3, 94...*θροηθέντες*, ...all in a fright), ποὺ σώθηκε σὲ μερικὰ περιφερικὰ νεοελλ. ἰδιώματα: *θροίζομαι* (Φιλιππούπολη'=φοβοῦμαι) καὶ *φροῖθ'κα* (Σιάτιστα=φοβήθηκα < θροήθηκα, διαφορετικὸ ἀπὸ ἓνα *φροῖχ'κα* < φροῖχθηκα=φρίττω). Ἐπομένως ὁ στ. πρέπει νὰ ἀποδοθῆ: ποιός (μᾶς) πῆρε τὴν ἀδελφὴ μας καὶ δὲν φοβήθηκε τίς συνέπειες :

4, 643-4 *ἐκεῖνοι δὲ τὴν τοῦ ἐνὸς αἰσχυνόμενοι ἦτιαν
 τὸ θανεῖν ἤρειοσαντο ἢ θανεῖν ὑπ' ἐκείνου.*

(but they ashamed by one to be defeated, preferred to die than to be spared by him). Σὲ ὑποσημείωση ὁ κ. Μανρογορδάτο θεωρεῖ πιθανὴ τὴν ἀποψη ὅτι τὸ δεύτερο *θανεῖν* μπορεῖ νὰ ἀφείλεται σὲ φθορὰ τοῦ κειμένου, ἐρμηνεύει ὅμως: ashamed of being beaten by one man they preferred to face him and meet their death. Ἐκεῖνοι εἶναι οἱ στρατιῶτες τοῦ στρατηγοῦ, πατέρα τῆς ἀγαπημένης τοῦ Διγενῆ, ποὺ τοὺς ἔστειλε ὁ στρατηγὸς νὰ τὸν πιάσουν· ὁ εἷς εἶναι ὁ Ἀκρίτας ποὺ τοὺς συμβούλευε νὰ γυρίσουν πίσω, ἀφοῦ σκίτωσε «ἐν βραχεῖ» *στρατιώτας ἀπειροῦς* (στ. 639-41)· ὁ ἐκεῖνος δὲν εἶναι τὴν πιά δ' Ἀκρίτας, ἀλλὰ ὁ στρατηγός. Ἔτσι τὸ νόημα εἶναι τὸ ἑξῆς: οἱ στρατιῶτες, ὅταν ἀκουσαν αὐτὴ τὴ σύσταση τοῦ Ἀκρίτα, ἐπειδὴ ντρέπονταν νὰ ἀναγνωρίσουν ὅτι νικῆθηκαν ἀπὸ ἓνα ἄνθρωπο, προτίμησαν νὰ πολεμήσουν καὶ (ἐνδεχομένως) νὰ σκοτωθοῦν, παρὰ νὰ σκοτωθοῦν (ἀσφαλῶς) ἀπὸ τὸν στρατηγὸ—πατέρα τῆς κόρης².

4, 1033 *ἀγαπᾶν τὸ δπλήκοον* (to love obedience)· τὸ σωστὸ: νὰ ἀγαπᾶ τοὺς ὑπηκόους του (πρβ. Ἄνδρ. 2312 *νὰ ἀγαπᾶ τοὺς σκλάβους του*). Ὁ ἴδιος ὁ ἐκδότης μιλά γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ στὶς σ. XL καὶ LV τῆς εἰσαγωγῆς του: *parcere subjectis*.

5, 283 *τὸ συνειδὸς κατήγορον φέρων τῆς ἁμαρτίας.*
 (with the accusing conscience of my sin). Τὸ *συνειδὸς* εἶναι οὐσια-

τῆς αἰτίας ἔσομεν, οὔτοι καὶ καθ' ἡσυχίαν τι αὐτῶν προῖθωμεν, καὶ 1, 138, 3 καὶ τῶν μελλόντων ἐπὶ πλείστον τοῦ γεννησομένου ἄριστος εἰκαστής ... τὸ τε ἄμεινον ἢ χεῖρον ἐν τῷ ἀφανεί ἔτι προσῶρα μάλιστα.-

¹ Ἄθηνᾶ 36 (1921) 271, 529.

² Πρβ. Θουκ. 1, 141, 5 σώμασι τε ἐτοιμότεροι οἱ αὐτουργοὶ τῶν ἀνθρώπων ... πολυμειν, τὸ μὲν πιστὸν ἔχοντες ἐκ τῶν κινδύνων κἂν περιγενέσθαι...

στικό, στὸ ὁποῖο θὰ συναρθῇ κατηγορηματικά τὸ κατήγορον, ἀπὸ τὸ ὁποῖο θὰ ἐξαρτηθῇ ἡ γεν. τῆς ἁμαρτίας (: φέρων τὸ συνειδὸς κατήγορον τῆς ἁμαρτίας = ἡ συνειδησὴ του κατηγοροῦσε τὴν ἁμαρτία του, πρβ. Χαρίτωνος, Ἐὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρρόην Γ 4, 13 Blake: ἀλλὰ μέγα τὸ συνειδὸς ἐκάστω καὶ παγκρατῆς ἢ ἀλήθεια· μόλις γὰρ καὶ βραδέως, ἀλλ' ὠμολόγησεν ὁ Θῆρων).

Ἐπιπέδητος ἀπὸ τὴν παραλλαγή τῆς Ἄνδρου στ. 1624 (= 1291 τῆς μετάφρ.) *λαγὼν εἰς τὸν ἀνήφορον τρίτον νὰ τὸν πιάσω* μεταφράζεται: a hare running uphill and I will catch it (μὲ ὑποσημείωση, ὅτι τὸ «τρίτον seems to be pointless; read *τρέχοντα*» καὶ παραπομπή σὲ ἄλλη ὑποσημείωση τῆς σ. 141 ἢ ὁποῖα δὲν προσθέτει τίποτε στὴν κατανόηση τοῦ στίχου αὐτοῦ)¹. Τὸ τρίτον δὲν χρειάζεται διόρθωση· εἶναι ἐπίρρημα περισσότερο τροπικὸ ἢ κάτι τέτοιο καὶ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ σημερινὸ διαλεκτικὸ (Ρόδ. κ.ά.) *ὥσπου νὰ πῆς τρία* = στὴ στιγμὴ².

II. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

1) Διορθώσεις

1, 49 *ἐξέπνευσε πνέων θυμοῦ κατὰ τῆς Ρωμανίας* (breathing he breathed out wrath at Romania). Τὸ *πνέων θυμοῦ* (ἴσως: *πλέως θυμοῦ*) εἶναι δυνατὸ (πρβ. Διον. Ἄλ. 7, 51 αὐθαδείας πνέων), ὁπότε τὸ *πν* τοῦ *ἐξέπνευσε* — τὸ ὁποῖο ὁπωςδήποτε δὲν μπορεῖ νὰ σταθῇ—ἀποτελεῖ γραφικὴ πρόληψη ἀπὸ τὸ *πνέων*, ἀντὶ *ἐξέπλευσε*, μὲ καταχρηστικὴ ἢ δανεισμένη ἀπὸ ἄλλα συμφραζόμενα χρῆση τοῦ *ἐκπλέω*.

1, 86 *αὐθις ἴππων ἐπέβησαν* (Ἄνδρ. 321 *εὐθύς ἐκαβαλλίκευσαν*). Τὸ *αὐθις* ἀποτελεῖ ἐσφαλμένο ἀρχαϊσμό· νὰ διορθωθῇ *εὐθύς*.

1, 135 *μικρόν τι δειλιάσωσι, πληγαὶ σὲ ἐκφοβήσουν*. Τὸ *α'* ἡμιστίχιο δὲν δίνει νόημα. Ὁ μεγαλύτερος ἀδελφὸς συμβουλεύει τὸν *μικρόν Κωνσταντῖνον*, ποῦ πρόκειται νὰ μονομαχήσῃ μὲ τὸν ἀμηρά: *μὴ δλωσ, λέγων, ἀδελφέ, φωναὶ καταπτοήσουν, μικρόν τι δειλιάσωσι*. Στὴ διασκευὴ Ἄνδ. (322) εἶναι ἡ μητέρα ποῦ συμβουλεύει: . . . *γλυκύτατε*

¹ Παραπέμπει στὸν Ducange ἔλ. κουράζω, ὅπου ὑπάρχει: *γνώθη ὁ λαγὸς ὅτι οἱ ἄνθρωποι καὶ κύνες πολλὰ γοργὸν κουράζονται, ὅταν τὰ ὄρη τρέχουν*, ποῦ δὲν μᾶς διαφωτίζει (νὰ διαδαστῇ: *γνώθει* = νιώθει, ξέρει). Ἀπὸ τὸ: πολλὰ ἕνας 15σύλλαβος.

² Ἡ παραλλ. Esc. 676 ἔχει διαφορετικὴ διατύπωση (πάλι μὲ τὸ *τρίτον*): *καὶ τὸν λαγὸν εἰς τ' ἀνήφορον τρίτον νὰ τὸν γυρίσω*, ποῦ ἐκφράζει τὸ ἴδιο νόημα τῆς ταχύτητας, εἶναι ὅμως ἴσως παρμένη ἢ εἰκόνα ἀπὸ τὰ κυνηγετικὰ σκυλιά, ὅχι ἕκτινα ποῦ πιάνουν τὸν λαγὸ, ἀλλὰ ἕκτινα ποῦ τὸν γυρνᾷ πρὸς τὸ μέρος τοῦ κυνηγοῦ.

υἱέ μου, | ἄπελθε πρὸς τὸν ἀμηράν, ἵνα τὸν πολεμήσης, | καὶ κρότοι, κτύποι, ἀπειλαὶ μὴ σὲ καταπιόσουν. Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ στ. τῆς Grott. ἔχει πρότυπο τοὺς ἀντίστοιχους τῆς Ἐσ. καὶ Ἐsc.¹ καὶ ὅτι πιθανότατα στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχουμε μιὰ φθορὰ ἀκουστικὴ (μὴ κρότοι ἢ μικρό(ν) τι) ἢ μιὰ ἀνορθόγραφη ἀντιγραφή².

1, 149 τὸ δὲ σημεῖον τοῦ σταυροῦ φραζάμενος ποτιόθεν (χφ φραζάμ.).

Νὰ διορθωθῇ: ἰῶ δὲ σημεῖω = περίφραξε, ὀχύρωσε τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ, δηλ. σταυροκοπήθηκε. Κι' ἐδῶ ἡ φθορὰ εἶναι ἀκουστικὴ.

1, 332·3 ὃ θαῦμα ὄπερ βλέπομεν, δύναμις τῶν Ῥωμαίων, αἰχμάλωτα ἀναλύουσι, φουσαῖα καταλύουν.

Ὁ ἐκδότης προτείνει σὲ ὑπόσημ. ὅτι ὁ στ. 333 might be translated «break down prisons», ποὺ δὲν εἶναι σωστό. Ἐδῶ κρύβεται μιὰ παλιότερη συχνὴ λέξη (ἀναρρύω - ἀνάρρυσις), ποὺ περιορίσθηκε σημασιολογικὰ στὴν ἀπελευθέρωση (μὲ λύτρα) τῶν αἰχμαλώτων (βλ. Ἰουστινιανοῦ, Νεαρ. 115, 3, 13 κ.ά., Μαλάλ. 39, 14, 460, 16) καὶ πέρασε καὶ στὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα (ὕπερ ἀναρρύσεως τῶν αἰχμαλώτων...)· πρέπει λοιπὸν νὰ γράψουμε ἀναρρύουσι καὶ νὰ ἐννοήσουμε: οἱ Ἑλληνίδες μὲ τὴν ὁμορφιά τους ἀπελευθερώνουν αἰχμαλώτους. Τὸ παράλληλο χωρὶς τῆς Ἐσ. (565 πῶς αἰχμαλώτους ρύεται) δὲν ἀφήνει καμιὰ ἀμφιβολία. Ἡ λ. ὡστόσο δὲν εἶναι ἄγνωστη καὶ στὴν διασκευή τῆς Grott.: 1, 78 ἀπέλθειτε μετὰ σπουδῆς εἰς ἀνάρρυσιν ταύτης, 3, 65 οὗ πολλάκις ἐρρυσήθητε, 4, 1034 τοὺς ἀδικοῦντας ρύεσθαι (βλ. κατωτ. σ. 86). Πρέπει νὰ σημειωθῇ κι' ἐδῶ (βλ. σ. 80: 1, 49) ὅτι ἡ γραφὴ ἀναλύουσι μπορεῖ νὰ ἀφείλεται σὲ γραφικὴ πρόληψη ἀπὸ τὸ καταλύουν τοῦ β' ἡμιστιχίου. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ ρῆμα δὲν τὸ ἤξεραν πιά οἱ λαϊκοὶ τραγουδιστὲς καὶ τὸ παραποίησαν ἄλλη μιὰ φορὰ: 7, 217-8 καὶ εἰς τέλος ἐπλήσθησαν οἱ αἰχμάλωτοι πάντες, | ὡς δούλους κτῆσαι τοὺς αὐτῶν δεινοτάτους δεσπότας (μετάφρ. . . . the captives all were filled)· φυσικὰ δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ φαγητὸ καὶ γιὰ χόρταση, γιατί τὸ ἐπλήσθησαν ἀποτελεῖ φθορὰ τοῦ ἐρρυσήθησαν (ἐλευθερώθηκαν ὅλοι οἱ αἰχμάλωτοι, ὥστε μπόρεσε ὁ Διγενὴς ἢ μπόρεσαν αὐτοὶ ποὺ ὡς τότε ἦταν αἰχμάλωτοι νὰ κάμουν δούλους τοὺς φοβεροὺς αὐθέντες τους). Ἡ συνέχεια (219-20):

¹ Ὁ πρῶτος στίχος τῆς παραλλαγῆς Escorial εἶναι:
κρότοι καὶ κτύποι καὶ ἀπειλαὶ μὴ σὲ καταπιόσουν.

² Ὑποψίες γιὰ πρότυπο ἀνορθόγραφο δημιουργοῦν κι' οἱ περιπτώσεις 1, 149, 6, 102, 6, 614, 8, 54.

ἄρα πόσης ἀπήλασαν οἱ συγγενεῖς ἐκείνων (τῶν αἰχμαλώτων) | χαρμονῆς ὄντως τοὺς αὐτῶν δεξάμενοι γνωρίζοντας δὲν ἀφήνει καμία ἀμφιβολία γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς διόρθωσης. Κι' ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ φθορὰ σὲ ἐπλήσθησαν δὲν προέρχεται ἀπὸ ἀντιγραφή ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀπαγγελία.

2, 86 οἱ ἀμηράδες βούλονται ἐμὲ νὰ ποταμήσουν.

(the emirs will have in their minds to drown me). Ἡ παραλλαγή Ἄνδρ. (667) ἔχει: (οἱ Ἀραβῖται) βούλονται ἐμὲ τοῦ θανατῶσαι, κι' αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα ποὺ χρειάζεται ἐδῶ. Ὁ Καλονάρος ἔχει ἤδη διορθώσει: ν' ἀποποταμήσουν. Προτείνω ἀνάγνωση ν' ἀποποταμήσουν (ἀπὸ τὸν ἀβρ. ἀπέταμον - *ἀπειτάμησα, σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα εἰσέβην - εἰσέβησα, ἔγνω - ἔγνωσα)· τὸ χφ γράφει ἐμὲναποταμίσουν χωρὶς τόνο στὸ νὰ καὶ μὲ κάποιες μικρὲς μουτζούρες στὸ π (ἄρχισε κάποιον ἄλλο γράμμα καὶ τὸ διόρθωσε) καὶ στὸ ι (κι' αὐτὸ φαίνεται ὅτι τὸ ἄρχισε ὡς η κι' ὕστερα τὸ διόρθωσε σὲ ι βάζοντας καὶ τὰ χαρακτηριστικά του διαλυτικά: ἱ). Πιθανότατα εἶχε στὸ νοῦ του δυὸ λέξεις: ἐμένα ποταμίσουν.

2, 107-8 τὰ τέκνα κατέλεσε καὶ τὰς αὐτῶν μητέρας·

ζῆλος ἀνήφθη εἰς αὐτὸν εἰ περιλάβουν ἄλλους.

(Ἄνδρ. 689 πὼς μέλλουσι παραλαβεῖν ἄλλοι τὰ τέκνα τούτου). Τὸ ἄλλους πρέπει νὰ διορθωθῆ σὲ ἄλλοι (=ξένοι, ἐχθροί)· τὸ περιλαμβάνω ἔχει τὴ σημασία ἀγκαλιάζω (βλ. Κοραῆ, Ἄτ. 2, 294), πιάνω (βλ. Λεξ.).

2, 185-6 σὺ δὲ φόβον μὴ ἔχουσα Θεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν σου

τοὺς ἀδελφοὺς ἠνάγκασας ἵνα μὲ θονατώσουν.

(Τὸ χφ γράφει σοὺς ἀδελφούς). Ὁ ἀμηρὰς νομίζει ὅτι ἡ καλή του εἶχε προδώσει στοὺς ἀδελφούς της τὰ σχέδιά του (ἐνῶ αὐτοὶ εἶχαν ξεσηκωθῆ ἀπὸ ἓνα ὄνειρο τοῦ μικρότερου) καὶ τῆς παραπονιέται. Λίγο παραπάνω (στ. 182) ὑπάρχει τὸ ρ. κατηνάγκασας, ἀμέσως ὕστερα (183) μᾶλλον σὺ μὲ ἠνάγκασας, καὶ τὰ δυὸ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἀμηρὰ. Τὸ τρίτο ἠνάγκασας εἶναι ὑπερβολικό. Ἡ παραλλαγή Ἄνδρ. (804) μᾶς διευκολύνει: τοὺς ἀδελφοὺς ἀνήγγειλας, βούλονται με φονεῦσαι, ὅπου τὸ τοὺς ἀδελφούς εἶναι ἔμμεσο ἀντικ.=τοῖς ἀδελφοῖς. Νομίζω ὅτι πρέπει νὰ γράψουμε καὶ ἐδῶ: σοὺς ἀδελφοὺς ἀνήγγειλας καὶ νὰ τὸ ἐννοήσουμε μὲ τὸν ἴδιον τρόπο (=σοῖς ἀδελφοῖς).

2, 209 μόλις ποτὲ δὲ ἐαυτήν ὡς εἰς πέρας λαβοῦσα.

Ἡ κόρη στενοχωρήθηκε ἀπὸ τὸ προηγούμενο, ἄδικο, ἐπεισόδιο καὶ ἔμεινε δὲ σιγνάζουσα ἐπὶ πολλὰς τὰς ὥρας (206). Ἡ σημείωση τοῦ ἐκδότη ὅτι ὁ στ. εἶναι ἀσφαλῶς φθαρμένος καὶ ὅτι κρύβει ἴσως γραφή εἰς ἐσπέραν μου φαίνεται σωστή. (Τραπ. 381, Ἄνδρ. 832 εἰς ἐαυτήν).

Προτείνω νὰ γράψουμε: ὡς ἐσπέρας (οὐδέτ.), γιὰ νὰ εἶμαστε πλησιέστερα πρὸς τὸ ὡς εἰς πέρας.

2, 227 οὐ γὰρ ἐνάντιον ποτὲ καθ' ὑμῶν ἐβουλήθη ("Ἄνδρ. 849 κατ' ἔμοῦ). Συνέχεια τοῦ ἴδιου ἐπεισοδίου. Ἡ κόρη ἐξηγεῖ στοὺς ἀδελφούς της ὅτι ὁ ἀμηράς δὲν σκέφτηκε νὰ τῆς κάμη κακὸ ἐπιβουλή ἐναντίον τους (καθ' ὑμῶν) δὲν ἔχει θέση ἐδῶ. Γι' αὐτό, σύμφωνα μὲ τὸ κατ' ἔμοῦ τῆς Ἄνδρου, πρέπει νὰ γράψουμε καθ' ἡμῶν, ὁπότε ἔχουμε ἕναν πληθυντικὸ πού μπορεῖ νὰ ἐπεκταθῆ ἀπὸ τὴν κόρη στὴν οἰκογένειά της.

3, 19-20 καὶ γενομένης συμβουλῆς καὶ ὄρκου ἐν τῷ μέσῳ πάντων προέπεμψαν αὐτόν... (χφ πάντες, μὲ ὡν πάνω ἀπὸ τὸ ες τοῦ πάντες). Ὁ διασκελισμὸς δὲν χρειάζεται ἐδῶ, γιὰτὶ ὁ ὄρκος δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνη ἀπὸ ὄλους, ἢ προπομπὴ ὅμως ἔπρεπε νὰ γίνη ἀπὸ ὄλους, γιὰ νὰ ὑπογραμμισθῆ ἡ χαρά, γιὰτὶ σηκώθηκε ἀπὸ τὸ μέσο ἢ παρεξήγηση ("Ἄνδρ. 909 πάντες προέπεμψαν). Ὁ Καλονάρος ἔχει ἤδη προτιμήσει τὴ γραφὴ πάντες, σωστά.

3, 48-50 πότε κάμπους τοὺς φοβεροὺς διέλθωμεν ἀγοῦροι,
καὶ τοὺς βουνοὺς τοὺς φοβεροὺς καὶ τὰς δεινὰς κλεισοῦρας,
καὶ τὴν Ραχὰβ θεάσομαι, ἴδω μου τὴν μητέρα.

Δὲν νομίζω ὅτι ἔχουμε καλὸ κείμενο μὲ τὸ κάμπους τοὺς φοβεροὺς καὶ τὸ βουνοὺς τοὺς φοβεροὺς. Ἀπὸ τὸν στ. 938 τῆς παραλλαγῆς Ἄνδρου (πότε ὑπερβησόμεθα τοὺς κάμπους τοὺς ἀνύθρους· κατὰ περίεργον τρόπο προηγείται κ' ἐδῶ ἕνα ἀδέξιο ἡμιστίχιο: πότε γὰρ κάμπους τοὺς πολλούς, στ. 936) μποροῦμε νὰ διορθώσουμε τὸν στ. 48 ἔτσι: πότε γὰρ κάμπους τοὺς ξηρούς. Καὶ τὸ θεάσομαι (γρ. θεάσωμαι;) εἶναι πιθανῶς φθαρμένο, καὶ γιὰτὶ ὁ ἀντίστοιχος τῆς Ἄνδρου (939) ἔχει καὶ τὸν Ρουχὰν προφθάσωμεν, ἴδωμεν τὴν μητέρα, καὶ γιὰτὶ ὑπάρχει ἀκόμα ἕνα θεάσομαι στὸν στ. 53 τῆς Grott. Γι' αὐτὸ ἴσως πρέπει ὁ στ. 50 νὰ διορθωθῆ: καὶ τὴν Ραχὰβ νὰ φθάσωμεν.

3, 109 οὐδεὶς ἐν τούτῳ ράθυμος, οὐδεὶς ὕπνου μετέσχεν.
Ἡ σωστὴ γραφὴ βρῖσκεται στὴν παραλλαγὴ Τραπεζούντας (στ. 481) οὐδεὶς ἦν τούτων ρ., ἢ ὁποῖα ἐπικυρώνεται ἀπὸ τὸν ἀντίστοιχο στίχο (995) τῆς Ἄνδρου: οὐδένας ἰων ἦν ρ. Κι' ἐδῶ ἡ φθορὰ φαίνεται πὼς ὀφείλεται σὲ παρανόηση ἀπὸ τὴν ἀπαγγελίαν.

4, 251-2 ὠραῖος ἦν εἰς ὄρασιν, τερπνὸς εἰς συντυχίαν,
μόσχος εἰς τὸ ἀνάβλεμμα, ὄλος μεμυρισμένος.

Οἱ ἰσομετρικὲς ἐνόητες εἶναι 4, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ τελευταία φαίνεται πὼς ἀπὸτελεῖ τὴ συνόψιση τῶν 3 ἐπὶ μέρους πού προηγούνται: ὁμορφος νὰ τὸν βλέπης, εὐχάριστος στὴ συνομιλία, ἀπέπνεε μόσχο καθὼς σὲ κοί-

ταζε, καὶ συνολικά ἦταν. . . . Τὸ μεμυρισμένος δὲν μπορεῖ νὰ σταθῆ ἐδῶ, μιὰ πού προηγείται τὸ μόσχος (αὐτὸ ἄλλωστε παρέσυρε νοηματικά τὸν ἀντιγραφέα κι' ἔγραψε μεμυρισμένος). Ὑποθέτω ὅτι πρέπει νὰ γράψουμε μεμερισμένος (= ἔλα του, συνολικά, ἦταν ἀρμονικά, πρβ. καὶ τὸν στ. 1565 τῆς Ἄνδρ. ὄλος μεμερισημένος). Τὸ μεμερισμένος ὑπάρχει σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς παραλλαγῆς τῆς Τραπεζ. (2641), ὅπου ὁμως δὲν χρησιμοποιεῖται καλὰ (πηγὴν ἔχων ἀθόλωτον, ὄλην μεμερισμένην).

4, 259 τῆς ἠδονῆς ὡς ἤκουσαν τῶ οἴκῳ οἱ παρόντες.

Ὁ ἐκδ. σημειώνει: «for this use of ἠδονή 'pleasant sound' see Esc. 1151. . . There was possibly some confusion with ἀηδόνι». Ἡ σημασία τῆς λ., ὅπως φαίνεται τουλάχιστο ἀπὸ τὰ χωρία στὰ ὅποια παραπέμπει ὁ ἐκδότης, εἶναι: 1) εὐχαρίστηση (Grott. 6, 40. 7, 163), 2) ἠχος, μελωδία (Grott. 4, 436 ὡς δὲ κιθάρας ἤκουσε τῆς ἠδονῆς ἢ κόρη, Esc. 1149-51). Στὴ δεύτερη αὐτὴ περίπτωση φαίνεται ὅτι ἔχουμε τὴ λ. *(ἀντι)δονή, πού θὰ ἀποτελοῦσε μεταρρηματικὸ τοῦ γνωστοῦ ρ. ἀντιδονέω (Ροδ. 1δ. νιονῶ= ἠγῶ, ἀντηγῶ) ἢ καὶ τοῦ ἀπλοῦ δονέω (πρβ. Esc. 38 καὶ τὰ βουνία ἠδονοῦσαν, ὅπου ὁ Καλονάρος σημειώνει: «γραπτέον μᾶλλον ἀηδονοῦσαν=ἀντιδονοῦσαν» καὶ νομίζει, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ σημ. στὸν στ. 838 τῆς Grott., ὅτι τὸ ἀηδονῶ προήλθε φωνητικὰ ἀπὸ τὸ ἀντιδονῶ, πράγμα πού δὲν εἶναι δυνατὸ). Θὰ τολμοῦσα νὰ προτείνω ἀποκατάσταση τοῦ ἀντιδονῶ καὶ ἀντιδονή στὰ σχετικὰ χωρία (ὡς δὲ κιθάρας ἤκουσεν ἀντιδονῆς ἢ κόρη, Ἀντιδονῆς ὡς ἤκουσαν, Τὰ βουνία ἀντιδονοῦσαν κλπ.).

4, 328 καὶ φυλάτιον νεώτερε, δι' ἔμοῦ κινδυνεύσης.

Τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τῆς Ἄνδρ. (1743) (καὶ φύλαιτε νεώτερε), δι' ἐμὲ μὴ κινδυνεύσης εἶναι πιὸ κοντὰ πρὸς τὸν φυσικὸ λόγον. Ἡ συντακτικὴ σύγχυση ἀνάμεσα στὸ δι' ἐμὲ (=γιά μένα, ἐξ αἰτίας μου, πρβ. 4, 463 καὶ σὺ δι' ἐμὲ λυπῆσαι) καὶ τὸ δι' ἔμοῦ (=χάρη σ' ἐμένα, ἐξ αἰτίας μου, πρβ. 4, 451 δι' ἔμοῦ ἀποθνήσκειν) εἶναι εὐκόλη, ἢ ἀρνηση ὁμως χρειάζεται: δι' ἔμοῦ μὴ κινδυνεύσης (ὁ Δαγκίσης, Ἑλληνικά 16 [1958] 228 σύμφωνα μὲ τὸν Καλονάρο: μὴ δι' ἐμὲ κ.).

4, 396 καὶ λαβῶν ὑποδήματα λαμβάνει καὶ κιθάραν.

Τὸ λαβῶν ἀποτελεῖ, καθὼς φαίνεται, γραφικὴ πρόληψη ἀπὸ τὸ λαμβάνει. Βαλὼν πρέπει νὰ γράψουμε, μιὰ πού αὐτὸ τὸ ρῆμα χρησιμοποιοῦμε ἀκέμα γιὰ νὰ φορέσουμε παπούτσια, γάντια κλπ.

4, 457 ἐπαινω σου τὴν ἔκστασιν, ὧ πανευγενεσιότη.

Ἡ παραλλαγή Ἄνδρ. (1895) γράφει ἔνοτασιν καὶ πρέπει νὰ προτιμηθῆ αὐτὴ ἢ γραφή. Ἡ λέξις εἶναι τεχνικὸς ὄρος στὴν ἐλληνιστικὴ καὶ τὴν μετα-

γενέστερη ἐποχὴ καὶ σημαίνει : ἀντίθεση, ἀντίρρηση (βλ. Λεξ.). *Ἐδῶ ἢ κόρη, ἢ καλὴ τοῦ Διγενῆ, τοῦ ἐκφράζει τις ἀνησυχίες της καὶ ὁ Διγενὴς τὴν ἐπαίνει, γι' αὐτὸ καὶ συνεχίζει : τὸ γὰρ ἐνάντιον σκοπῶν (=σκοποῦσα)... προκρίνεις... τὰ βέλτιστα κλπ. (βλ. ἀνωτ. σ. 78).

4, 491 *ἀλλ' οὐδενὸς τὸ σύνολον ἠρέσθη ὁ πατήρ μου.*
(with none at all my father was contented). Ἡ κόρη λέγει στὸν Διγενῆ ὅτι τὴν ζήτησαν πολλοὶ καὶ καλοὶ, ὁ πατέρας της ὅμως δὲν θέλησε κανέναν. Ἡ παραλλαγὴ Ἄνδρ. (1932) γράφει : *ἀλλ' οὐδένα παντελῶς ἠγάπησ' ὁ πατήρ μου*· γι' αὐτὸ ἴσως τὸ *ἠρέσθη* ἀποτελεῖ ἐσφαλμένη γραφὴ τοῦ *ἠρέσθη* (ἀπὸ τὸ *ἀρέσκομαι* τινί), ποῦ ὁ δικασκαστὴς τῆς Ἄνδρου τὸ νόμισε *ἠράσθη*¹.

4, 558 *καὶ οὐ φυλάξω ἀθόλωτον τὴν πρὸς ἐμέ σου ἀγάπην.*
Ἡ παραλλαγὴ Ἄνδρ. (1979) γράφει *ἄδολον* καὶ τέτοιο νόημα ταιριάζει καλύτερα ἐδῶ. Τὸ *ἀθόλωτος* χρησιμοποιεῖται κυρίως γιὰ τὸ νερὸ (Τραπ. 2641 *πηγὴν ἔχων ἀθόλωτον*), γιὰ τὴν ἀγάπη ὅμως εἶναι καλύτερο τὸ *ἀδόλωτος*.

4, 567 - 8 *πόθος γὰρ ὁμοῦ ἀκραιφνῆς, ἀγάπη σου ἢ βεβαία προτιμότεραν ἔπεισε σῆ καλλίστη ἀγάπη.*
Ἡ κόρη ἐτοιμάζεται νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν Διγενῆ κρυφὰ καὶ τοῦ λέγει πῶς δὲν ξέρει καὶ ἡ ἴδια τί ἔπαθε, καταλαβαίνει ὅμως πῶς ὁ ἔρωτάς του ὁ ἀγνὸς (ὁ Μανρογορδάτο μεταφράζει τὸ *ἀκραιφνῆς* = sudden, δηλ. κεραυνοβόλος) καὶ ἡ σταθερὴ του ἀγάπη τὴν ἔπεισε προτιμότεραν, ποῦ δὲν λέει τίποτε καὶ μᾶς ὁδηγεῖ στὸ σωστό : *προθυμότεραν ἔπεισε* (=ἐποίησε).

4, 621 *ἐκεῖ τοὺς ἐκατέλαβον εἰς τοὺς ἀδήλους κάμπους.*
Οἱ ἄδηλοι κάμποι δὲν ἔχουν νόημα. Πρέπει νὰ θυμηθοῦμε τοὺς κάμπους τοὺς ἀνύδρους τῆς παραλλαγῆς Ἄνδρου (στ. 938, βλ. ἀνωτ.) καὶ νὰ διορθώσουμε : *εἰς τοὺς ἀνύδρους κάμπους* (ἢ ὑπόδειξη ὀφείλεται στὸν κ. Στ. Κυριακίδη).

4, 728 - 9 *καὶ ταῦτα πῶς οὐκ ἐκφυγεῖν ῥαδίως ἐξισχύσεις, εἰ μὴ τανῦν σὺ μεθ' ἡμῶν ὑποστραφῆς ἐν οἴκῳ ;*
(τὸ χφ παραλείπει τὸ σὺ καὶ γράφει ὑπογραφῆς). Ἡ ἄρνηση στὴν κυρία πρόταση, ὕστερα ἀπὸ τὸν ἀρνητικὸ ὑποθετικὸ λόγο, δὲν ἔχει νόημα. Τὸ ἀντίθετο εἶναι τὸ σωστό : *ἂν δὲν γυρίσης μαζί μας στὸ σπίτι, πῶς θὰ τὰ*

¹ Στὰ βόρεια ἰδιώματα τὸ ρ. *στέργω* (ζστέργω) ἔχει τὴ σημασία : δέχομαι, παραδέχομαι, συμφωνῶ. Δὲν ξέρω ἂν καὶ τὸ *ἠρέσθη* μπορεῖ νὰ ἀντιστοιχῇ πρὸς μία τέτοια σημασία, ὁπότε θὰ εἶναι σωστό.

6, 33-34 ἄνθος ρόδον ἀριφυνὲς ὑπέφηνε τὰ χεῖλη,
 ὀπηνίκα ταῖς κάλυξιν ἄρχεται ἀνατέλλειν.

Ἡ παραλλ. Τραπεζ. (1913) γράφει ἀνασιέλλειν, πού δείχνει ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ ἀνατέλλειν καὶ φθορά. Ἡ παραλλ. Ἄνδρου (2872) ὁμῶς γράφει: ὁπόταν ἀναθάλλουσι καὶ ἔχουσι βαβάλια, πού δίχως ἄλλο εἶναι τὸ σωστό. Νὰ διορθώσουμε λοιπὸν ἀναθάλλειν.

6, 101-2 ἔπαρον τὴν κιθάραν σου, κροῦσον αὐτὴν ὀλίγον
 μεταβαλὼν μου τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ θηρός τοῦ φόβου.

Ἡ μετοχὴ δὲν ἔχει καλὴ θέση ἐδῶ· φαίνεται μᾶλλον ὅτι συνεχίζεται ἀκόμα ἢ παράκλιση τῆς κόρης: ἔπαρον—κροῦσον—μετάβαλόν μου. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἢ φθορὰ κι' ἐδῶ εἶναι ἀκουστικὴ καὶ προήλθε ἀπὸ παρεξήγηση τοῦ ἰσχυροῦ τονισμοῦ τῆς λήγουσας ἐξ αἰτίας τῆς ἔγκλισης τοῦ τόνου καὶ ἀκόμα ἐξ αἰτίας τοῦ μέτρου. Ἡ παραλλ. Τραπ. (1984) ἐπικυρώνει τὴ διόρθωση, γιατί γράφει: κρότησον τὴν κιθάραν σου καὶ μειεώρησόν μοι.

6, 290-1 ὅμῖν δὲ ἄρχειν ἔξεσι καὶ συνεργεῖν ἀλλήλοις
 ἐφ' οἷς ἔχετε δυνατὸν ποιεῖσθαι καὶ τὰ κούρη.

Πρέπει νὰ στίξουμε μετὰ τὸ ἀλλήλοις. Λίγο πρωτότερα (288) ὁ Ἀκρίτας λέγει ὅτι δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ ἐξουσιάζῃ, ἀλλὰ νὰ ζῆ μόνος, αὐτοὶ ὁμῶς (ὅμῖν δὲ) μποροῦν, ἂν θέλουν, καὶ νὰ ἐξουσιάζουν καὶ νὰ βοηθοῦν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Ὑστερα, ἀλλάζοντας τόνο, τοὺς λέγει: νὰ κάμνετε τίς ἐπιδρομὲς σας ἐναντίον ἐκείνων πού εἶναι τοῦ χεριοῦ σας (καὶ ὄχι ἐναντίον μου, ὅπως δοκιμάσατε τώρα, πρβ. καὶ παρακάτω 647 καὶ ἀνδραγάθει σὺν αὐτοῖς δυνατῶς ἐνθα ἔχεις)· κι' ἂν τυχὸν πάλι θελήσετε νὰ μὲ χτυπήσετε, νὰ στρατολογήσετε ἄλλους ἀπελάτες, πού νὰ μὴν ἔχουν δοκιμάσει τὴν παλληκαριά μου· γιατί ὅσοι τὴ δοκίμασαν δὲν πρόκειται νὰ σᾶς βοηθήσουν (288-295). Ἡ παραλλαγή Ἄνδρ. (3223) γράφει: ἐν οἷς ἔχετε δύναμιν, τῆς Τραπεζ. (2225) ἐπίσης δύναμιν, καὶ ἡ γραφὴ αὐτὴ διευκολύνει τὸ νόημα τοῦ ἐφ' οἷς ἔχετε δυνατὸν τῆς Grott. Ἐνῶ ὁμῶς δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰσαγάγουμε τὸ δύναμιν, εἶναι ὥστόσο ἀπαραίτητο νὰ διορθώσουμε τὸ ποιεῖσθαι σὲ ποιεῖσθε, γιατί παρακάτω (293) ἔχουμε: ἄλλους ἀνθολογήσατε, πού συνδέεται πρὸς τὸ ποιεῖσθαι (μὲ τὸ καί, στ. 292).

6, 344-5 μηδαμῶς ἀμελήσωμεν τὴν ὕβριν ἐκδικῆσαι,
 ἀλλὰ παντοίους σπεύσωμεν ἐφευρεῖν τοὺς οἰκείους.

Ὁ δεύτερος στίχος φαίνεται ὅτι ἔχει φθαρτὴ ἀρκετὰ τὸ νόημά του μὲ τὸ παντοίους εἶναι ἀσαφές (ὁ Μανρογορδάτο μεταφράζει: ...our friends of every sort). Ἡ ἀφήγηση, ὅστερα ἀπὸ τὴν παρόρμηση, λέγει τὰ ἐξῆς (361-2): καὶ ἀνήλθον εἰς τὸν φανὸν τὴν σὺναξιν ποιοῦντες, | ἐτῆ δὲ νυκτὶ ἐπὶ πολὺ τὸν πυροδὸν δαδουχοῦντες. Τὰ ἀντίστοιχα χωρὶα τῆς παραλλαγῆς

*Ανδρου (3293 καὶ 3317) λένε : ἀλλὰ φανοὺς νὰ κάμωμεν νὰ μαζωχθῆ
ὁ λαὸς μας καί : ἀλλὰ φανοὺς ποιήσωμεν νὰ περισυναχθῶμεν (πρβ.
καὶ Grott 6,449-50 ὁ γηραιὸς τὸ σύνθημα τοὺς φίλους προμηθεύει,
πυρσὸν ἐξήπτε τῆ νυκτί). Τὸ περιεχόμενον λοιπὸν τοῦ στίχου 345 εἶναι
ὅτι πρέπει νὰ ἀνάψουν (συνθηματικούς) πυρσούς, γιὰ νὰ μπορέσουν ἔτσι
νὰ βροῦν τοὺς φίλους τους· γι' αὐτὸ τὸ παντοῖους φαίνεται ὅτι καλύπτει
ἀρχικὸ φανός, ἐνῶ τὸ σπεύσωμεν : ἄς ποίσωμεν (=ποιήσωμεν) : ἀλλὰ
φανοὺς ἄς ποίσωμεν ἐφευρεῖν τοὺς οἰκείους (ἢ ἀπλῶς : ἀλλὰ φανοὺς
ποιήσωμεν...).

6, 453-4 ἐτοίμους γὰρ ὡς ἀγγισιάς τούτους καὶ ὡς συμμάχους
ἐδέξατο ἢ Μαξιμῶ δλοσχερῶς τερφθεῖσα.

Ἐναντίστοιχος στίχος τῆς Ἀνδρου (3424) ἔχει : ἐτίμα αὐτοὺς ὡς ἀγγι-
σιὰς (καὶ τῆς Τραπεζ. 2325 ἐτίμα). Ὁ Δαγκίτσης ('Ελληνικά 16 [1958-9]
2278) διορθώνει τὸ ἐτοίμους σὲ ἐτίμα. Ὁ Μανρογορνάτο σημειώνει ὅτι
τὸ ἐτοίμους εἶναι almost certainly a mistake ἀντὶ τοῦ ἐτίμα, προτιμᾷ
ὅμως ν' ἀφήσῃ τὸν στίχο ὅπως βρίσκεται, ἐπειδὴ τοῦ φαίνεται πῶς
ἔτσι τὸ νόημα εἶναι καλόν. Δὲν πιστεύω πῶς ἔχει δίκιο. Μόνον ποῦ μὲ
τὸ ἐτίμα οἱ στίχοι χωρίζονται σὲ δύο ὅχι ἀναγκαῖες ἐνότητες : 1) ἐτίμα
αὐτοὺς ὡς ἀγγισιάς 2) ἐδέξατο αὐτοὺς ὡς συμμάχους καὶ ἀδυνατίζει τὸ
νόημά τους. Ἡ γραφὴ ἐτοίμους ὑποκρύπτει κατὰ τὴ γνώμη μου τὸ ἐπίρ-
ρημα ἐντίμως, ποῦ τακτοποιεῖ καὶ τὸ νόημα καὶ τὴν ἰσομετρία.

6, 625 ἀλλ' ἠνέχθησαν μάταια καὶ κενὰ μελετῶντες.

Ἐναντίστοιχος στίχος διασώζει βιβλικὰς ἀπηχῆσεις (Ψαλμοὶ Δαυὶδ 2, 1 = Πράξ.
Ἀποστ. 4, 26 ἵνατι ἐφρούρασαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά;) καὶ
πρέπει νὰ διορθωθῆ ὡς πρὸς τὸ ἠνέχθησαν, ποῦ δὲν δίνει νόημα (ὁ Μανρ.
μεταφράζει : but vain and empty suffered they their plan). Φαίνεται
ὅτι τὸ ἠνέχθησαν ἀποτελεῖ φθορὰ (ἀκουστική;) τοῦ ἠλέγχθησαν, ποῦ
ταιριάζει πολὺ καλὰ.

6, 647-9 καὶ ἀνδραγάθει σὺν αὐτοῖς δυνατῶς ἐνθα ἔχεις,
ἔθος ὡς οἶσθα καὶ αὐτὴ καλῶς πεῖραν λαβοῦσα,
ἐξ ὧν ἔπαθες μάνθανε καὶ μὴ ἀλαζονεύου.

Ἐναντίστοιχος στίχος 648 μὲ τὸ ἔθος ὡς οἶσθα δὲν δίνει νόημα (Μανρ. as you have
use...). Μετὰ τὸ ἔχεις χρειάζεται τελεία (γιὰ τὴ σημασία βλ. ἀνωτ.
σ. 87), ποῦ θὰ χωρίσῃ σὲ δύο τμήματα τίς συμβουλές τοῦ Ἀκριτά πρὸς
τὴ Μαξιμῶ α) ἀπελθε, ἐπισύναξον (646)... καὶ ἀνδραγάθει (647)· β) γνω-
μικόν : καὶ (σὺ) αὐτὴ λαβοῦσα καλῶς πεῖραν, μάνθανε ἐξ ὧν ἔπαθες (πρβ.
ὁ παθὸς - μαθόν, τὸ πάθος μάθος) καὶ μὴ ἀλαζονεύου. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ
νοηματικὸ πλαίσιο φαίνεται αὐτονόητο ὅτι μπορούμε νὰ ἀποκαταστή-
σωμε τὴ φθορὰ τοῦ ἔθος ὡς οἶσθα = σὲ ἤδη σωθεῖσα (καὶ αὐτή), ἢ ἴδε

σωθεῖσα. Πρέπει νὰ μνημονευθῆ ἡ σωτηρία ὕστερα ἀπὸ τὴ βαριά ἦττα τῆς Μαξιμῶς, ἦττα ποὺ θὰ τῆς στοίχιζε τὴ ζωὴ, ἂν ὁ Διγενῆς δὲν φαινόταν μεγαλόψυχος (στ. 586), καὶ ποὺ πρέπει νὰ τῆς γίνῃ μάθημα¹.

6, 750 ἀλλ' οὐδὲ ὄλωσ πόλεμον μετὰ γυναικὸς στήσαι (χφ στήσαι μετὰ γυναικὸς). Ἡ παραλλαγή Ἐνδρ. (3758) γράφει: ἀλλὰ οὐδόλωσ πόλεμον νὰ στήσουν μετὰ γυναικας, τῆς Τραπεζ. (2589) ἀλλὰ οὐδὲ ὄλωσ πόλεμον στήσαι μετὰ γυναικας. (Ὁ) Μαντ. δέχθηκε τὴ διαρρύθμιση τοῦ στίχου, ὅπως τὴν ἔκαμε ὁ Legrand, κι² ἐπαναλαμβάνει τὶς ἀστήρικτες προτάσεις ἐκείνου: «on pourrait aussi écrire, στήσαι μετὰ γυναικας (génitif vulgaire). Mais je préfère ma correction qui nous donne un accent sur la 5ème syllabe (ἐννοεῖ τὴ 10η, χωρὶς νὰ ἔχη δίκιο, γιατί ὁ τόνος τοῦ μετὰ εἶναι δευτερεύοντας), comme l'affectionne l'auteur de ce poème» (ἀμφίβολο!). Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι στὸ τέλος τοῦ στίχου ὑπῆρχε μετὰ γυναικας, ὅπως στῆς Τραπεζ. (αἰτιατ. τοῦ πληθ.), ποὺ ὁ ἀντιγραφεὺς ἢ ὁ διασκευαστὴς τὸ νόμισε γενικὴ ἐνικῶ καὶ τὸ ἔκαμε λόγιον: μετὰ γυναικός, χωρὶς νὰ στενοχωρηθῆ ποὺ δὲν πῆγαινε στὸ μέτρο. Ἴσως μάλιστα θὰ μποροῦσε νὰ ἀποκλεισθῆ ἡ αἰτιατ. τοῦ ἐνικῶ (μετὰ γυναικός — μετὰ γυναικα), γιατί ὁ προηγούμενος στίχος ἀρχίζει μετὰ μιὰ γνώμη: ἀνδρῶν γάρ ἐστι μωμητὸν οὐ μόνον τοῦ φονεῦσαι, ἀλλ' οὐδὲ ὄλωσ κλπ., ποὺ ἀποκλείει μᾶλλον στὴν περίπτωση αὐτῆ τὴ χρησιμοποίηση μιᾶς περιληπτικῆς αἰτιατ. τοῦ ἐνικῶ.

7, 83 εἶτα τὸν φόβον τοῦ Σαούλ...

Ὁ Καλονάρος ἔχει ἤδη εἰσαγάγει τὴ γραφὴ φθόνον, σύμφωνα μετὰ τὴν παραλλαγή τῆς Ἐνδρ. (4015). Αὐτὸ εἶναι τὸ σωστό, γιατί συμφωνεῖ μετὰ τὴ βιβλικὴ ἀφήγηση (Α' Βασ. 18 κέ.).

7, 86 τὸ κάλλος Ἀγαμέμνονος, φυγὴν τὴν δλεθρίαν.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργοῦν οἱ παραλλαγές Ἐνδρ. (4022 καὶ τοῦ Ἀλδελγαῖ φυγὴν...) καὶ Τραπεζ. (2817 καὶ τοῦ Ἀλδελγαῖ φησιν), νομίζω πὼς ἡ χρησιμοποίηση τοῦ χωρίου (Α' κεφ. 8) τοῦ Ἀχ. Τατίου ἀπὸ τὸν Καλονάρο καὶ ἡ διόρθωση τοῦ φυγὴν σὲ σφαγὴν εἶναι πολὺ πετυχημένη καὶ πρέπει νὰ υἱοθετηθῆ².

¹ Στὴν παραλλαγή Ἐνδρ. (3683 - 5) δὲν διέρχεται τίποτε τὸ ἀντίστοιχο πρὸς τὸ ἔθος ὡς οἶσα, ἐνῶ τὰ ἄλλα εἶναι σχεδὸν τὰ ἴδια: ἀπελθε, ἐπισύναξον τοὺς δυνηθέντας φύγειν, | καὶ ἀνδραγάθει σὺν αὐτοῖς ἐκεῖ ὅπου θέλεις μόνη, | ἐξ ὧν ἔπαθες μάνθανε καὶ μὴ ἀλαζονεύου.

² Ὁ Hesseling, La plus ancienne rédaction du poème épique sur Digénis Akritas (Med. d. Kon. Ak. van Wet., Deel 63, Ser. A, No 1) σ. 9, ὑποθέτει πὼς πρόκειται γιὰ τὴ θυσία τῆς Ἰφιγενείας καὶ προτείνει μετὰ δισταγμὸν: Θυσία τὴν δλεθρίαν (κράτος roug κάλλος;) ἀμφιβάλλει ἂν τὸ ἀρχικὸ κείμενο ἔγραψε Ἀγαμέμνονος κρινοντας ἀπὸ τὴν φθορὰ του σὲ Ἀλδελγαῖ.

8, 54 *τῶν ἰατρῶν καλείτω τις τῶν τοῦ στρατοῦ ἐν τάχει.*
 (Τὸ *χφ* *τίς*, σωστά). Νὰ διορθωθῆ: *τὸν ἰατρόν... τὸν τοῦ στρατοῦ*, γιὰτι
 καὶ 5 στ. 55 λέει: *οὗ καὶ ἐλθόντος*, πράγμα ποὺ δείχνει ὅτι ὁ ποιητὴς
 εἶχε στὸν νοῦ του ἕναν γιάτρο, καὶ ἀκόμα γιὰτι ἦ γεν. διαιρετικὴ δὲν
 συνηθίζεται. Δὲν ὑπῆρχε ἄλλωστε λόγος νὰ ἔχη ὁ Ἀκρίτας μαζὶ του
 πολλούς, μιὰ ποὺ δὲν διοικούσε ἐκστρατευτικὸ σῶμα. Τὸ προηγούμενο
 (8,36) *ὁ παῖδες... τῶν ἰατρῶν εἶναι* διαφορετικὸ καὶ σωστό.

2) Μετοχές.

Ἰδιαίτερο γλωσσικὸ καὶ φιλολογικὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ με-
 τοχὲς σὲ -ονια, -οῦνια, -ῶνια, ποὺ ἐμφανίζονται στὴ λαϊκὴ φιλολογία ἀπὸ
 τὸν 10. αἰῶνα καὶ ἀποτελοῦν τοὺς προδρόμους τῶν νεοελληνικῶν ἀκλιτῶν
 μετοχῶν σὲ -ονιας, -ῶνιας (πρβ. *Μαυροφρύδη*, *Δοκίμιο*, σ. 467 *θαρωῶντα*
κι' ἔχεις συγγενῆν, βλέποντά τον ἢ κόρη κλπ.). Μὲ τὴν προϋπόθεση
 ὅτι ἡ παραλλαγή τῆς Grott. δὲν κάμνει ἐξείρεση, μπορούμε νὰ ἀπο-
 καταστήσουμε μερικὲς τέτοιες μετοχὲς διορθώνοντας συγχρόνως τὸ
 κείμενο¹.

3, 184 *καὶ εἰς πνεῦμα τὸ ἅγιον ζωοποιοῦν τὰ πάντα.* Τὸ *χφ* ἔχει:
ζωοποιοῦντα καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ τὸ ἀλλάξουμε. Ἡ ἐκκλησια-
 στικὴ ἐπίδραση θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε ἐνδεχομένως στὸ ζωοποιόν τοῦ συμβό-
 λου τῆς πίστεως, ἂν θέλουμε νὰ διατηρήσουμε τὸ ἄρθρο *τὰ πάντα* (πρβ.
 3, 194 τοῦ ζωοῦντος *τὰ πάντα*), ἀλλὰ τὸ ζωοποιόν δὲν θὰ μπορούσε
 νὰ συνταχθῆ μὲ τὸ *τὰ πάντα*.

4, 120 *εἶχε δὲ δύναμιν πολλὴν ἀκολουθὸν τὸ ἰάχος.* Ὁ *Μαντο-
 gordato* προτείνει διόρθωση σὲ ἀκόλουθον ἢ ἀκολουθοῦν (ἔτσι ἤδη ὁ
Καλονάρος). Ὁ τονισμὸς μᾶς ὀδηγεῖ μᾶλλον στὸ ἀκολουθόντα (τὸ ἄρθρο
 στὸ *τάχος* δὲν εἶναι ἀπαραίτητο).

6, 329 *τηλαυγέστερον πέμπον ιι ἡλιακῶν ἀκτίων.* Νὰ γραφῆ:
πέμποντα (ὑποκ. τὸ κάλλος).

7, 22 *οἱ καρποὶ ἐξεκρέμαντο ἀνθῶν τᾶλλα ἐπ' ἄλλων.* (*χφ* *ἀνθ' ὧν*
τ' ἄλλα). Νὰ γραφῆ *ἀνθῶντι(α)* = ἀνθοῦντες, μὲ μακρινὴ ἀπήχηση ἀπὸ
 τοὺς κήπους τοῦ Ἀλκίνου (η 114 κέ.).

¹ Οἱ μετοχὲς αὐτοῦ τοῦ τύπου εἶναι ἄρθρονες στὴν παραλλαγή Esc., π.χ. 359
τὴν κόρην κατονειδίζοντα (ὁ ἀμηνάς), 393 *κλαίοντα* καὶ *δδυρόμενος* (ὁ ἀμηνάς), 514 *λεον-
 τάρην εἶδαν δυνατόν τρώγοντα*, 785 καὶ *συντυχαίνοντα ὁ θεῖος του* καὶ *ὁ πατήρ του*, κ.ἄ.

III. ΔΙΑΦΟΡΑ

Οἱ προτάσεις τοῦ Μανροῦ νὰ διορθωθῇ σὲ δεξιάσασθαι τὸ δοξάσασθαι (4,96) τοῦ χφ, τὸ ἐκπίπτω (6,96 ὁ στ. εἶναι: φέρων ράβδον ἐν τῇ χειρὶ τοῦτον εὐθὺς ἐκπίπτω) σὲ ἐμπίπτω δὲν εἶναι ἀναγκαῖες. Ἀντίθετα ἡ πρόταση νὰ διορθωθῇ τὸ λιγύσματα (4,890) σὲ λυγίσματα καὶ τὸ βίον (6,379) σὲ βίον εἶναι σωστές (πρβ. Τραπ. 2272 βίον, Ἄνθρ. 3360 τὸν πόλεμον εἶχε τον ζωῆ). Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά οἱ προτάσεις νὰ διορθωθῇ τὸ πώματος (4,761) σὲ πτώματος, τὸ παίουσι (4,1035) σὲ πταίουσι, ἔπαθον ἀγάπην (5,210) σὲ ἔμαθον εἶναι περιττές, γιὰ αὐτὰς εἶναι οἱ γραφές τοῦ χφ¹.

Ἄστοχες πρέπει νὰ θεωρηθοῦν κατὰ κανόνα καὶ οἱ μετακινήσεις τῶν λέξεων γιὰ μετρικούς θῆθεν λόγους καθὼς καὶ οἱ μετακινήσεις τοῦ τόνου τῶν ἐγκλιτικῶν παρὰ τὴ μαρτυρία τοῦ χειρογράφου καὶ τὴν ἀνάγκη τῆ μετρικῆ ποῦ ἐπιβάλλει τὴ διατήρησή τους στὴ θέση τους. Ἐθὼ ἡ γραμματικὴ θὰ ἀφήσῃ τὴ θέση τῆς στὴ μετρικῆ:

2, 197 καὶ κρίνειν ἔχει ὁ Θεὸς μέσον τῶν ἀμφοτέρων (χφ καὶ κρίνειν ὁ Θεὸς ἔχει· πολὺ καλὰ). 4, 233 πλεκτός ἦτον ὁ σφόδρος του... (χφ ὁ σφόδρος του πλεκτός ἦτον), 4, 288 ὁ οἶκος οὔτος τίνος ἐστίν ὁ φοβερός καὶ μέγας (χφ ὁ οἶκος οὔτος τίνος ἐνὶ ὁ φοβερός κ. μ.). 4, 806 ὁ πενθερός σου ἐνὶ αὐτός... (χφ αὐτός ὁ πενθερός σου ἐνὶ διὰ σὲ ἐκοπώθη). Ἐκτός ἀπὸ τὴν πρώτη περίπτωση, ὁ Καλονάρος διατηρεῖ τὴ γραφὴ τοῦ χειρογράφου καὶ νομιζῶ πῶς ἔχει δίκιο.

1, 249 μὴ ἴδοις ἤλιόν ποτε (καὶ Καλον.), (χφ ἤλιον ποτέ), 1, 275 οὐκ ἂν εἰς οἶκον μάς ποτε (χφ οἶκον μάς ποτέ, καὶ Καλον.), 2, 227 οὐ γὰρ ἐναντιόν ποτε (χφ ἐναντιόν ποτέ, καὶ Καλον.), 3, 14 καὶ 4, 47 καὶ ὁ ποτε πολέμιος (χφ καὶ ὁ ποτέ πολέμιος, καὶ Καλον.). 1, 284 Χρυσοβέργου υἱὸς εἰμι (καὶ Καλον.), (χφ υἱὸς εἰμι), 3, 198 κλαυθμὸς πολλὸς ἐκεῖ ἐστι (καὶ Καλον.), (χφ... ἐστὶ), 203 οὐ γὰρ ἀντάξίός ἐστι (καὶ Καλον.), (χφ ἐστὶ), 219 κριτῆς γὰρ δίκαιός ἐστιν (καὶ Καλον.), (χφ ἐστίν), 4, 171 εἰ θέλημα Θεοῦ ἐστι (καὶ Καλον.), (χφ ἐστὶ). Σὲ ὅλες αὐτὰς τίς περιπτώσεις εἶναι ἀνάγκη νὰ διατηρηθῇ ὁ τόνος στὰ ἐγκλιτικά, γιὰ βρισκόμαστε στὴν 8η συλλαβή. 3, 224 ἐν μιᾷ ὑποστάσει (καὶ Καλον.), (χφ ἐν μία = μία, σωστά). 2, 175 μὴ ἔχων τι ποιήσῃεν (καὶ Καλον.), (χφ τί, σωστά).

Ἀντίθετα μποροῦμε νὰ ἐπιφέρουμε μερικές τονικές καὶ ὀρθογραφικές διορθώσεις στὸ χειρόγραφο, ποῦ δὲν τίς εἰσηγᾶται ὁ ἐκδότης: 1, 307 καὶ μάθετε τὸ βέβαιον· νὰ διορθωθῇ: καὶ μάθετέ το βέβαιον μὲ ἀπεξήγηση τὸ δευτερο ἡμιστίχο, (θηλαζή στι) οὔτε φίλημα μ' ἔδωκεν κτλ. 2, 67 οἱ στρατηγοὶ τον ὦμνον· ὁ Καλον. ἦδη τον ὦμνον, σωστά, μὲ αιτιατικοφανῆ δοτικὴ τοῦ ἐμμέσου ἀντικειμένου, ὅπως συμβαίνει καὶ σήμερα στὰ περισσότερα βόρεια ἰδιώματα. Τὸ ἴδιο καὶ 3, 99 μὲ τὸ ραβδὸν τον ἔδωκε· νὰ γραφῇ: τον ἔδωκε (ὁ παρὰ μὲλλοντος στίχος 2637 ἀπὸ τὴν παραλλ. Τραπέζ. οὐκ εἶχον δοτις γένομαι, νὰ γραφῇ γένομαι), 5, 19 φαυλῆσαι, νὰ γραφῇ φαυλίσαι· ἡ σημασία αὐτὴ (to say or think or make to appear base) τοῦ φαυλίζω δὲν εἶναι unusual, ὅπως ἔποσημειώναι ὁ ἐκδότης (βλ. Thes.), 6, 125 καὶ ταύτης ἐκστρατήσαντες· νὰ γραφῇ: -τίσαντες (ἐκστρατίζω πρβ. νεολλ. ἐστρα-

¹ Τυπογραφικὰ λάθη: στενάξει ἀντὶ στενάξει τοῦ χφ (3,57), Ἀντάνικος στὴν ἔποσημ. τοῦ στ. 54 (ὁ ὅποιος ἔχει τὸ σωστό: Ἀτάνικος), 4, 273 ἐκδιηγούμαι, ἀντὶ -οὔμαι, ὡστε ἀντὶ ὥστε (5, 57), παρεκάλει τὲ ἀντὶ τε (5, 147), ὡμως ἀντὶ ὅμως (6,227).

τιζω), 6, 328 ἴδετε ὁ Καλον. ἤδη εἶδετε (δριστική, σωστά, πρβ. Ἄνδρ. 3275 εἶδατε), ὁ στ. Τραπ. 1034 (ἀπὸ τοὺς παρέμβλητους 1028 - 1108 τοῦ χειρογρ. τῆς Τραπεζ. στὸν 4ο λόγῳ) καὶ μετὰ τῶν υἰῶν αὐτοῦ, νὰ διορθωθῆ καὶ μετὰ τὸν υἰὸν αὐτοῦ, γιὰτὶ γιὰ ἓνα γιὸ πρόκειται, ἔστω κι' ἂν τὸ β' ἡμιστίχιο συνεχίσει: καὶ μετὰ φίλων πάντων.

Διατήρηση τῆς ὀρθογραφίας τοῦ χειρογράφου εἶναι δυνατὴ στὸ 4, 127 σφίγξας (Μανγ. σφίξας) ἀπὸ ἀναλογία πρὸς τὸν ἑνσοτ. σφίγγω καὶ στὸ 4, 455 ἐξηβάλειν (Μανγ. ἐξιβάλειν) ἀπὸ τὴν καταχρηστικὴ χρονικὴ ἀξίωση (πρβ. τὰ διαλεκτικὰ ἤφερα, ἤβαλα κλπ.).

Γραφές τοῦ χφ πού πρέπει νὰ διατηρηθοῦν, ἀντίθετα πρὸς τὶς διορθώσεις τῶν Legrand-Mavrogordato, εἶναι: 4, 85-6 καὶ σὺ παῖς δωδεκάχρονος ἢ βίσεξτος (χφ. βίσεκατος) ὑπάρχεις, | ἀνάξιον παντάπαι πολεμεῖν τὰ θηρία (Μανγ. ἀνάξιος). Τὸ οὐδ. εἶναι σωστό, γιὰτὶ ὁ ποιητὴς εἶχε στὸ νοῦ του τὸ οὐδ. παιδίον (σχημα κατὰ τὸ νοούμενον). Μποροῦμε μάλιστα νὰ ποῦμε ὅτι τὸ ἀρσ. δὲν ταιριάζει ἐδῶ γιὰ ἓνα παιδί 12 χρονῶν.

4, 473 ρύμαι γὰρ καὶ στενώματα ἀποκτείνου ἀνδρείους (χφ αὶ πάνω ἀπὸ τὸ ε τοῦ ἀποκτείνου, Legr. - Μανγ. ἀποκτείνου). Ὁ ἀναλογικὸς αὐτὸς ἑνσοτώτας (σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα ἔμεινα - μένω) εἶναι ἀρχαῖος κι' ἐμφανίζεται στὰ χφ τῆς ΚΔ.¹

2, 84 εἰ μὴ παρέλθης γὰρ ταχὺ καὶ ἔλθης εἰς Συρίαν. Ὁ Μανγ. προτείνει προσέλθης («surrender»... or «show yourself»). Ἡ διορθωση δὲν χρειάζεται: τὸ παρέλθης καὶ ἔλθης δὲν ἀποτελοῦν πλεονασμὸ. Ἡ μητέρα του τοῦ γράφει ἀπὸ τῆς Συρία καὶ βλέπει δυὸ φάσεις στὴ σύστασὴ τῆς: νὰ ἐσκινήσῃ ὁ γιὸς τῆς ἀπὸ κεῖ πού βρίσκεται (παρέλθης) καὶ νὰ φθάσῃ στὴ Συρία (ἔλθης).

2, 69 νὰ γένη πρωτοστάτωρας, 4, 375 τὸν πρωτοστάτωρά του (Legr. - Μανγ. καὶ Καλον. πρωτοστράτορας). Τὸ πρωτοστράτορας βέβαια εἶναι ἑτυμολογικὰ σωστό, ἀλλὰ ἡ διπλὴ μαρτυρία τοῦ χειρογράφου μᾶς ἐπιβάλλει νὰ σεβασθοῦμε τὴ γραφὴ, ἢ ὅποια εἶναι φωνητικὰ δικαιολογημένη (ἀνομοίωση ρ+ρ=ρ+ -, ἦ - +ρ, πρβ. Ροδ. ἰδ. ἐξαρθρῶμαι - ἐξάρθρωμα) ξερτώνουμαι - ξέρτωμα).

4, 51 ἐθνικός μὲν ἀπὸ πατρός ἐκ δὲ μητρός Ρωμαίος (Legr. - Μανγ. καὶ Καλον. Ρωμαῖος). Ἡ γραφὴ τοῦ χφ εἶναι σωστή. Τὸ ἐθνικός ἀπὸ πατρός σημαίνει ἐπίσης ἀπὸ πατρός ἐθνικοῦ (καὶ γι' αὐτὸ, φυσικὰ, εἶναι κι' αὐτὸς ἐθνικός ἀπὸ τὸ πατρικὸ γένος) ἔτσι καὶ τὸ ἀπὸ μητρός Ρωμαίος ἔχει τὴ λογικὴ του δικαίωση γι' αὐτὸ ἀλλωστε λέγεται καὶ Διγενὴς ὤς ἀπὸ τῶν γονέων (4, 50). Στὴ μετάφρ. ὁ Μανγ. γράφει σωστά from a pagan father (καὶ ὄχι: pagan from his father) and a Roman mother (καὶ ὄχι: Roman from his mother). Νομίζω ὅμως ὅτι ἡ ἀπόδοσις τοῦ Ρωμαίος μὲ τὸ Roman δὲν ἀνταποκρίνεται πιά πρὸς τὴν κατάστασι τῆς ἐποχῆς. Τὸ Ρωμαῖος ἰσοδυναμεῖ πιά μὲ τὸ Ρωμῖος = Ἑλληνας.

4, 1037 αἰρετικούς ἀποσοβῶν, ὀρθοδόξους κρατύνων. Ἡ διορθωση τῶν Legr. - Μανγ. σὲ ... ἀποσοβεῖν... κρατύνειν ἔγινε γιὰ νὰ συνεχισθοῦν τὰ προηγούμενα ἀπαρέμφρατα... συχώρησιν παρέχειν, | μὴ προσέχειν διαβολαῖς, ἄδικον μὴ λαμβάνειν, δὲν χρειάζεται ὅμως καθόλου. Ἡ φράσις μπορεῖ νὰ συνεχισθῆ μὲ κάποιον ἀνακόλουθο τρόπο μὲ τὶς μετοχές, οἱ ὁποῖες ἀποκτοῦν ἔτσι καὶ μιὰ δπόστασι ἐπιρρηματικὴ (τροπικὴς ἢ ἀποτελεσματικὴς).

¹ Πρβ. Blass-Debrunner, Gramm d. neutest. Gr. § 73 «für ἀποκτείνειν treten in den Hdschr. allerlei Neubildungen auf: -κτέ(ν)ειν, -κτινύναι, -κτινύναι, -κταίνειν (αι=ε)».

IV. ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΑ = ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΑ

1) γνώμη. 4, 82 *θαυμαστοὶ μὲν οἱ λόγοι σου καὶ γλυκεῖα ἡ γνώμη*. Ἡ σημασία τῆς λ. γνώμη ἐδῶ εἶναι ἀκριβῶς ἀντίστοιχη μὲ τὴ διαλεκτική (Δωδεκ. Κύπρ.) = τρόποι, χαρακτήρας, σὲ κάπως εὐρεία σημασία, πρβ. καὶ τὰ διαλ. ἐπίθ. καλόγνωμος - κακόγνωμος = βολικός, καλὸς - δύστροπος, δύσκολος (ἄνθρωπος).

2) δεύτερος = ὁμοῖος. 5, 56-7 *ἤψατο γὰρ μου τῆς ψυχῆς τὸ ἀπόρητον κάλλος, | ὥστε δευτέραν τῆς ἐμῆς ταύτην εἶναι νομίσαι*. Ἡ μετάφραση (... so that I thought her a second to my own) καὶ ὅσα λέγονται στὴν ὑποσημείωση εἶναι πολὺ σωστά. Στὰ Ροδ. ἰδ. σώζεται ἀκόμα ἡ τέτοια σημασία τοῦ δεύτερος : *δὲν ἔχει δεύτερο* = δὲν ἔχει τὸν ὁμοῖό του.

3) δικῶ-κακοδικῶ. Τὸ κακοδικῶ ἐμφανίζεται μερικές φορές καὶ στὴν παραλλαγή τῆς Grott. (1, 189, 4, 442, 4, 636, 6, 54) καὶ τοῦ Esc. (29), ἐνῶ τὸ δικῶ μιὰ φορά στῆς Grott. (4, 812). Grott. 1, 189 ὁ Ρωμαῖος δεινὸς ἐστὶ μὴ σὲ κακοδικήση (μετ. ... and may do you hart), 4, 442 *ἂν σὲ νοήση ὁ κύρις μου νὰ σὲ κακοδικήση* (μετ. ... and do you harm), 4, 636 *τοὺς ἀδελφούς μου πρόσχε μὴ τοὺς κακοδικήσης* (... do not injure them), 6, 54 *εἰ ἐγεροθῆ καὶ εὔρη σε, νὰ σὲ κακοδικήση* (... do you harm), Esc. 29 *μὴ σὲ κακοδικήση* (ὁ Καλον. σημειώνει : «μὴ σοῦ κάμη μεγάλην συμφορὰν. Ἐκ τοῦ ρήματος κακοδικῶ, τοῦ ὁποῦο ἡ κυρία σημασία εἶναι τιμωρῶ ἀδίκως»). Ὁ Μανγ. σημειώνει στὸν στ. 4, 442 «always with the sense of physical injury» καὶ παραπέμπει στὰ ἄλλα χωρὶα καθὼς καὶ στὸν στ. 1733 (=4, 654) *μὴ ἀδικήσης, ᾧ ψυχῆ, τοὺς ἐμοὺς ἀνταδέλφους, ἀπ' ὅπου φαίνεται* ὅτι, ὅπως κι' ὁ Καλονάρος, τὸ παράγει ἀπὸ τὸ δίκη - ἀδικῶ. Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ ἴδουμε καὶ τὸ ἀπλὸ δικῶ, γιατί ὑπάρχει, κι' ἐκεῖνο θὰ μᾶς ἐδηγήσῃ στὴ σωστὴ λύση. Gr. 4, 812 *ἀλλ' ὅμως ὡς τὸ ἐδίκησας, ἀπολογίας ἔχει*, ποὺ ὁ Μανγ. τὸ μεταφράζει : but you decided, yours be the excuses. Ἀπὸ τὰ συμφοραζόμενα κι' ἀπὸ ὅ,τι θὰ ποῦμε ἀμέσως, πρέπει νὰ τὸ ἐρμηνεύσουμε : ἔτσι ποὺ τὰ τακτοποιήσῃς, τὰ κινδύνισῃς ἐσύ, φρόντισε νὰ δώσῃς καὶ τίς κατάλληλες ἀπαντήσεις ἢ νὰ ἀναλάβῃς καὶ τίς εὐθύνες. Ὅπως ὅποτε, καὶ ἀπὸ τὴ μετάφραση φαίνεται ὅτι ὁ Μανγ. δὲν σχετίζει τὸ ἀπλὸ ρῆμα δικῶ μὲ τὸ ἀδικῶ οὔτε μὲ τὸ κακοδικῶ, σηματολογικὰ τουλάχιστο. Ἔχουμε ὅμως ἕναν ἄλλο στ. τῆς Grott. (4, 945 *ἐν γὰρ ταῖς διοικήσεσι τῶν μεγίστων πραγμάτων | ὁ Θεὸς συνεισέρχεται καὶ μηδεὶς ἀπιστεῖτω*), ὅπου καὶ ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ καὶ ἡ σημασία τοῦ ἀπλοῦ ρήματος (καὶ ὕστερα καὶ τοῦ σύνθετου) γίνεται φανερὴ (ὁ Μανγ. μεταφράζει πολὺ σωστά : for in the governments of great affairs...). Τὸ ἀπλὸ ρῆμα λοιπὸν εἶναι τὸ διοικῶ = ρυθμίζω, κανονίζω, κυβερνῶ, καὶ ἀπ' αὐτὸ προέρχεται τὸ κακοδιοικῶ)

κακοδοικῶ (θά προτιμοῦσα αὐτὴ τὴ γραφή, γιὰ νὰ ὑπάρχη ἐτυμολογικὴ διαφάνεια) μὲ συναίρεση τῶν δύο ἑμοίων φωνηέντων: ἐποίησεν > ἐποίησεν, διηγοῦμαι > δηοῦμαι Ροδ. ἰδ. κλπ.. 'Ἡ σημασία τοῦ κακοδοικῶ εἶναι «κακομεταχειρίζομαι», κι' αὐτὴ ταιριάζει σὲ ὅλους τοὺς στίχους ποὺ ἀναφέραμε. "Ας προστεθῆ ὅτι ἡ μετοχὴ κακοδοικεμένος σώζεται ἀκόμα στὰ Ροδ. ἰδ., γιὰ ἀνθρώπους κυρίως (καὶ γιὰ ζῶα κάποτε) ποὺ εἶναι ἀδύνατοι, παραμελημένοι, μὲ φτωχικὴ ἐμφάνιση.

*

Τελειώνοντας τὶς παρατηρήσεις αὐτὲς θέλω νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴ τῶν νέων ἐλλήνων φιλολόγων στὸ γεγονός ὅτι ὑπάρχει ἐκτεταμένο ἔδαφος γιὰ τέτοιες ἀναζητήσεις, συγκρίσεις, διορθώσεις, κι' αὐτὲς κυρίως θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νὰ προσεγγίσουμε τὴν ἀρχικὴ μορφή τοῦ ἔπους. Σὲ πολλὰ σημεῖα οἱ παρατηρήσεις ὀδηγοῦν σὲ προφορικὴ παράδοση¹, κι' αὐτὸ εἶναι ἓνα στοιχεῖο ποὺ ἐπιτρέπει νὰ διατυπωθῆ ἡ γνώμη ὅτι ἡ παράδοση αὐτὴ στηριζόταν σὲ παράλληλα παλαιότερα κείμενα, ποὺ μένουν ἄγνωστα ἢ χάθηκαν. 'Ο Στ. Κυριακίδης τοποθέτησε ἤδη στὸν 13. αἰ. τὶς διασκευὲς τῆς Τραπεζούντας καὶ τοῦ Escorial, τονίζοντας, σωστὰ κατὰ τὴ γνώμη μου, ὅτι αὐτὸ δὲν σημαίνει «ὅτι καὶ τὸ ἀρχικὸν ἔπος συνετάγη κατὰ τοὺς ἴδιους χρόνους»². Μερικὲς μικρὲς ἐνδείξεις στὸ χφ τῆς Grottaferrata ἐπιτρέπουν νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἀντιγράφηκε ἀπὸ κάποιο ἄλλο.

'Ἡ στενὴ σχέση ἀνάμεσα στὶς παραλλαγὲς "Ανδρου καὶ Τραπεζούντας³ ὀδηγεῖ σ' ἓνα κοινὸ ἀρχικὸ πρότυπο, μὲ τὸ ὁποῖο φαίνεται νὰ συνδέεται κάπως καὶ ἡ παραλλαγὴ τῆς Grottaferrata, ἀφοῦ διαπιστώθηκε ὅτι σὲ ἀρκετὰ σημεῖα ἡ βελτίωση τοῦ κειμένου τῆς τελευταίας ἐπιτυγχάνεται ἀπὸ τὴ συσχέτιση μὲ τὴ μιὰ ἢ καὶ τὶς δύο παραλλαγές, οἱ ὁποῖες πάλι παρουσιάζουν καὶ διαφορὲς ἀναμεταξύ τους. Πάντως τὰ προβλήματα εἶναι πολλὰ καὶ πολὺ ἐνδιαφέροντα⁴.

Γιὰ τὴ γλώσσα τοῦ ἀρχικοῦ ἔπους, ἀν ἦταν λαϊκὴ ἢ λόγια, νομίζω ὅτι μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουμε σήμερα ἡ σχετικὴ συζήτηση εἶναι πρόωρη.

Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης

ΑΓΑΠΗΤΟΣ Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ

¹ Πρβ. St. Kyriakidis, 'Ακριτικά μελέται (Miscellanea G. Mercati III) σ. 23, ποὺ τὸ ὑποθέτει καὶ γιὰ τὴν παραλλαγὴ Escorial.

² Kyriakidis, ἰ.δ. 31 - 32.

³ Kyriakidis, ἰ.δ. 11.

⁴ Πρβ. C. Danguitsis, Le problème de la version «originale» de l'épopée byzantine de Digenis Akritas, R. E. B. 5 (1947) 185 - 205 καὶ τὶς παρατηρήσεις τοῦ H. Grégoire, αὐτ. 6 (1948) 27 - 35.